

Tadeusz Szymański

Z zapożyczeń tureckich w języku mieszkańców miasta Ruse w pierwszej połowie XIX wieku

Współczesną leksykę miasta Ruse przedstawił niedawno Boris Paraškevov, sięgający pamięcią do lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku. Autor przypomina także znany z historii fakt, że w XIX wieku to miasto stało się najważniejszym na Dunaju portem imperium osmańskiego, a od roku 1864 było siedzibą licznych przedstawicielstw dyplomatycznych krajów europejskich i USA¹. W tak ważnym ośrodku gospodarczym i politycznym wpływ języka tureckiego był więc istotny dla mowy ludności bułgarskiej, zmuszonej w kontaktach z administracją turecką do posługiwania się językiem okupanta. Niniejszy przyczynek dotyczy więc sytuacji socjolingwistycznej ludności bułgarskiej w owym czasie.

Żywy język mówiony codziennej komunikacji doskonale przedstawiają zachowane rękopisy prywatnych notatek, wspomnień oraz notatek kronikarskich, umieszczanych zwykle na końcu rękopiśmiennych damaskinów. Miasta Ruse i jego okolic dotyczą notatki kronikarskie z końca XVIII i pierwszej połowy XIX wieku znajdujące się na końcowych kartach tzw. Rękopisu Obretenowów². Znacznie obszerniejsza i zawierająca bogate słownictwo jest *Książka handlowa* (tzw. Търговски тефтер) Ticho Obretenowa (1808–1869), postaci należącej do rodu Obretenowów, dobrze znanego w historii nie tylko miasta Ruse, ale w ogóle w historii walk wyzwolńczych Bułgarii w XIX wieku³.

¹ Б. Парашкевов, *Из лексикита на град Русе*, „Български език” 2004, nr 51/4, s. 32–40.

² T. Szymański, *Studium z bułgarskiej dialektologii historycznej: z historii dialektu miasta Ruse*, Kraków 1995, s. 6 (o tym rękopisie) oraz na s. 342–343, 347–348, 350–356 notatki kronikarskie.

³ Н. Ферманджиев, *Родони хроники*, София 1977, s. 257–296; Н. Обретенков, *Дневници и спомени (1877–1939)*, София 1988, *passim*.

Wymieniona *Książka handlowa* (rękopis w Bułgarskim Archiwum Historycznym w Sofii, sygn. II-B-405)⁴, o której wspominałem gdzie indziej⁵, liczy 81 stron zapisanych w latach 1838–1846 (wyjątkowa wcześniejsza notatka na s. 49 ma datę 1832). Są to skrupulatne notatki (datowane: dzień, miesiąc, rok) zawierające informacje o prowadzonych operacjach finansowych (np. o udzielaniu pożyczek, przyjmowaniu lokat kapitałowych), handlowych (Ticho Obretenow był krawcem i właścicielem sklepów), o gospodarstwie rolnym i o wszystkich wydatkach związanych z utrzymaniem rodziny, kształceniem dzieci, wreszcie o kosztach przebudowy zakupionego domu, honorariach lekarza, kosztach pogrzebów, podarkach, o podatkach i o wielu innych sprawach życia codziennego (np. o śmierci osób bliskich). Tekst *Książki* daje więc obraz codziennej działalności Ticho Obretenowa. Autor notatek wyraźnie jednak zastrzega się na stronie 3, że jego zeszyt jest przeznaczony do użytku osobistego, nie jest więc oficjalnym dokumentem. Takie oświadczenie zapisane jest na stronie 3 pod datą 29 sierpnia (dalej przy podawaniu dat opuszczam dzień i miesiąc) 1838 roku: „този тефтер да са знаи чи ни е урташки ами и на Тиха Убретенувич’ за негува си путреба дету струвам белн’ дету земам или давам”⁶. W tej krótkiej notce użyty został wyraz *тефтер* ‘zeszyt’ (dziś tur. *defter* i *tefter* ‘ts.’), we współczesnym języku bułgarskim *тефтер*⁸, przymiotnik *урташки* (dziś bułg. *орташки* ‘wspólny’), derywowany od tur. *ortak* ‘wspólnik’, oraz *струвам белн’* (w dzisiejszej pisowni byłoby *белн*) ‘oświadczam’, co jest kalką tur. *beyan etmek*, też ‘oświadczać’. Ta kalka występuje w *Książce* kilkakrotnie, a więc należy do zasobu bułgarskiego słownictwa, np. roku 1838: „белн струвам колку пари уставам’ у дума мои пари башка ѿ капитала” (16); 1839: „белн струвам шу уставам у дума мои пари [...]” (24); „белн струвам шу са прудават ѿ урташките даски дету приемам ази Тиху парите” (26); „белн струвам шу има на Сакче идин’ кантар” (11); „белн струвам шу давам на паструка си Никола 56 вки брашно [...]” (14); 1840: „белн струвам шу са намарват у дума мои пари ни са ѿ уртаета” [...] (25); „белн струвам шу зели ѿ даските за уртаета липуви” (27). Nie ma wątpliwości, że zwrot *белн струвам* jest elementem bułgarskiego języka codziennego, natomiast bliskie, ale chyba jednak niesynonimiczne *знаено да е*, jest elementem książkowym, np.

⁴ *Обзор на архинните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Български исторически архив*, т. III, София 1970, s. 74.

⁵ Jest to także cenne źródło do historii bułgarskiej antroponimii, o tym T. Szymański, *Przyczynek do historii bułgarskiej antroponimii (o nazwach osobowych mieszkańców miasta Ruse w latach 1838–1846)*, „Onomastica” 1991, nr 36, s. 159–175. Wpływ języka tureckiego jest wyraźny także w antroponimii mieszkańców Ruse i okolicznych wsi.

⁶ Duże litery w nazwach osobowych i miejscowych zostały wprowadzone przez mnie. Literę 8 oddają przez dzisiejsze bułg. у.

⁷ Wyrazy tureckie przejmowane były oczywiście z tureckich dialektów, a więc posługiwanie się przy podawaniu źródła zapożyczeń dzisiejszymi słownikami literackiego języka tureckiego jest metodologicznie chybotne. Moim celem nie jest jednak opracowywanie pożyczek tureckich, a jedynie wskazanie na socjolingwistyczną sytuację języka ludności bułgarskiej w okresie panowania osmańskiego.

⁸ O tej wędrowniej pożyczce np. С. Младенов, *Етимологически и правописен речник на български я книжовен език*, София 1941, s. 633.

z roku 1839: „знаену да е зацо има има да земам ас Тиху ѿ дюген [...] ѿ уртаета мои пари [...]” (10); „знаену да е като приминувам темесуку на Марина [...]” (8). Ten zwrot przypomina popularne *да се знае* (w Ruse zgodnie z fonetyką dialektu *да са знаи*⁹, w *Książce* na stronie 3 także z 1838 roku: „да са знаи кату направихми тимисушите сас красника Кустандина [...]” (10). Do kalk z tur. należy często używane *дету земам или давам*, w dzisiejszym języku potoczne *вземане-даване*, a więc kalka z tur. *alış-veriş*, w takiej postaci używane dzisiaj w bułg. języku potocznym (Mladenov BTR 71, BER 1, 10).

Innym przykładem ilustrującym turecką interferencję w dialekcie Ruse jest notka z roku 1839: „пот’новихми записите сас красника Костандина за со дроженството (sic!) наши сиереч’ за вртаклаку шуту гу струвами ва Урухчук и ва Сакче и по другие страни” (12). Tutaj cerkiewno-ruskie, a więc książkowe, *содроженство* (por. cerkiewnosłow. *сѣдружити, сѣдружьба*) z hiperpoprawnym *-dro-* (w związku z regularną w dialekcie redukcją nieakcentowanego *o>u*) objaśnione jest przez funkcjonującą w żywym języku *ортаклак* (dziś bułg. potoczne *ортакльк* ‘spółka’ < tur. *ortaklık* też ‘ts.’)¹⁰, czyli przez wyraz zrozumiały dla wszystkich nosicieli dialektu w przeciwieństwie do wyrazu cerkiewno-ruskiego, który był używany tylko przez osoby mające odpowiednie wykształcenie).

Innymi przykładami ukazującymi rolę języka tureckiego w języku ludności bułgarskiej są cytowane wyżej notatki: „башка ѿ капиталу” (16); rok 1838: „у Сакче дету пуложихми капиталу ѿ този башка [...]” (10); „има да земам ас Тиху ѿ дюген ва Уруш(чу)к ѿ уртаета мои пари ѿ капиталу башка [...]” (10) < tur. *başka* ‘oddzielnie’ (BER 1, 37: *башка* ludowe, potoczne); *пари* ‘pieniądze’ < tur. *para* ‘pieniądze, moneta’ (to zapożyczone i do innych języków bałkańskich, BER 5, 60), dziś także w bułg. języku literackim; *има на Сакче идин’ кантар* (10) < tur. *kantar* ‘waga’ (dziś bułg. potoczne *кантар* też ‘rodzaj wagi’ (BER 2, 208); *56 ѿкѣ брашно* (14) = *ока* ‘miara równa 1283 gramom’ < tur. *okka* (BER 4, 827–828)¹¹.

Wspólne prowadzenie biznesu wymagało użycia takich określeń jak *ортак* ‘wspólnik’, *орташки* ‘wspólny’: rok 1840 „[...] даски зема за Илие бакалину уртак му” (27); „[...] даски Илиюву уртак турчену” (27) < tur. *ortak* ‘wspólnik’ (dziś potoczne i dial. *ортак*, BER 4, 928), derywat adiektywny *урташки* ‘wspólny’ (dziś potoczne i dial. *орташки*, BER s. 1), pr. z roku 1838: „този тефтер да са знаи чи ни е урташки [...]” (3); rok 1839: „урташки пари минаха на харцу ми” (3); „приемам пари урташки за мое путреба” (11); „дету приемам ѿ урташките пари” (11). Do tej grupy semantycznej należy częsty termin *уртае* ‘wspólny majątek’, może też ‘spółka; wspólnota’, pr. rok 1838: „[...] на Сакче имам’ ино диллазу за ютюлемек’ тии са мои ни са ѿ уртаета и ни са угудени у уртаета [...]”

⁹ Sporo przykładów znajduje się w tekstach notatek kronikarskich cytowanych przeze mnie (przypis 2, s. 342–343, 351–355).

¹⁰ Szerzej pisałem o tym w: *Słownictwo bułgarskiego biznesmena z miasta Ruse w pierwszej połowie XIX w.* [w:] *Języki i tradycje Słowian*, Katowice 2003, s. 293 (z literaturą).

¹¹ Też Th. Henniger, *Balkanische Lexik im Schrifttum der bulgarischen Wiedergeburt*, München 1987, s. 274–275.

(11); rok 1839: „ѡ мои пари врашам ва уртаета” (11); „давам ас Тиху ѡ мои пари на заем за уртаета” (11); „знаену да е зашо има да земам ас Тиху ѡ уртаета мои пари [...]” (10); „давам ивши за уртаета на заем [...]” (10); „приемам ѡ уртаета задету има да земам [...]” (11); „давам ас Тиху заф уртаета мои пари на заем [...]” (10); rok 1840: „белн струвам шу са намарват у дума мои пари дету ни са ѡ уртаета” (25).

Częsty w tekście *Książki*, skąd podałem wyżej tylko kilka przykładów, wyraz *ypmaeta* (z rodzajnikami i normalnymi dial. realizacjami fonetycznymi) miałby w bułgarskim języku literackim postać *opmáя*, ale nie jest on notowany ani przez Gerowa, ani nie odnotowano go też w archiwum *Słownika gwar bułgarskich*¹² i w BER, gdzie podano liczne derywaty pod hasłem *opmák*. Tekst Ticho Obretenowa wyraźnie wskazuje, że w dialekcie Ruse pierwszej połowy XIX wieku wyraz należał do słownictwa ludności bułgarskiej. Etymologia jest jasna: wyraz jest tożsamy z tur. *orta* (zapożyczonym do bułgarskiego w tej formie w znaczeniu ‘grupa, ród’, też do albańskiego jako *ortá* ‘grupa’, BER 4, 927), a w tekście *Książki* już w formie zasy-milowanej, jak np. *одая* ‘izba’ < tur. *oda* (w *Książce удаета* ‘izba’, z rodzajnikiem w takiej postaci morfologicznej jak *ypmaeta*), dial. *капня* ‘wrota’ < tur. *kapı* (BER 2, 220), itd.

Cytując wyżej dokumentację wyrazu *opmaя*, podałem z roku 1838 „[...] на Сакче имам’ ино цильзу за ютюлемек [...]” (11): *за ютюлемек* ‘zaczy ‘do prasowania’, co odpowiada dokładnie tureckiemu deverbativum, które dziś w tureckim ma postać *ütülemek* ‘prasowanie’ (regularny derywat z suf. *-mek* = inf. *ütülemek* ‘prasować’)¹³.

Książka jest dobrym źródłem do poznania ówczesnej terminologii handlowej. Oto typowa notatka z 1839 roku: „давам на паструка си ѡ винуту парите [...] за борцу му фащам дету има да ми дава [...] и за интизапу за винуту” (2). Użyto tu dwóch wyrazów tureckich: *борцу* ‘dług pieniężny’ (dziś potoczne *борч* ‘ts.’ < tur. *borç*, BER 1, 69), oraz *интизан*, co formalnie odpowiada tur. *intisap* ‘przynależność; związek’ (BER 2, 83), ale Ticho użył wyrazu w znaczeniu odpowiadającym dokładnie definicji Gerowa (2, 328) ‘podatek od czegoś, co się sprzedaje’, dziś przestarzałe i dial. *интизán* ‘podatek od sprzedanego bydła’. Częsty wyraz oznaczający ‘rachunek’ to *есап*, najczęściej *исап* (z normalną dialektalną redukcją nieakcentowanego *e > i*) < tur. *hesap* też ‘rachunek’ (dziś dialektalne *hecán* ‘ts.’, np., u Gerowa), 1840 rok (notatka rozpoczyna się w roku 1839 od słów: „на Илие брат ми [...] ѡ дюгенщкю исап има да ми дава [...]” (14); 1840 rok: „вши приемам ѡ уртаета за мои исап [...]” (23); „приемам’ за мои исап [...]” (12); 1838 rok: „примени са исапу и тимисушите” (10); 1845 rok: „дету правим есап сас паструка си Никола за фче” (6); 1843 rok „[...] ведроту ша са вижда есапу пазарену ведроту [...]” (1). Dodatkowym świadectwem zakorzenienia się w języku bułgarskim wyrazu *исап*

¹² O tym w: *Słownictwo bułgarskiego biznesmena...*, op. cit., s. 294, przypis 7.

¹³ O słowotwórstwie np. Г. Д. Гълъбов, *Гриматика на турския език*, София 1957, s. 44; G.L. Lewis, *Turkish Grammar*, Oxford–New York 1967, s. 167.

(*ecan*) jest derywowany od niego czasownik, np. rok 1840: „кату са исапихми сас' паструка си [...]” (17, 37), por. np. u Gerowa *хесапя се* 'rozliczać się'.

Operacje finansowe były prowadzone i przy pomocy weksli, np. z 1838 roku: „да са знаи кату направихми тимисушите сас красника Кустадина урташки за Урушчук” [...] (10), a pod tym tekstem „прумени са исапу и тимисушите (*ibidem*); 1839 rok: „знаену да е како приминувам темесуку на Марина за шес стотен [...]” (8), dziś dial. np. u Gerowa *темесук, темесюк, тимесюк* 'weksel' (< tur. *temesük* też 'ts').

W *Księżce* zarejestrowana jest bankowa działalność Obretenowa, który przyjmował pieniądze, od jakich wypłacał zysk (procent), czyli *фауда* (dziś potoczne *файда* 'korzyść, zysk' < tur. *şayda* 'ts. '), np. z roku 1838: „ѡ Марина Михалица [...] дету приемам пари [...] и фаидата им ша има да плашам на месишу [...]” (8): 1839 rok: „за придишната фаида устава да и давам [...]” (8): „знасну да е како приминувам' темесуку на Марина за шес стотен грош(и) фаидата им на месишу” [...] (8).

Na oznaczenie 'wydatku' używany jest leksem *харчу* (: *харч*), dziś *харч* 'ts'. < tur. *harç*, np. z 1838 roku: „урташки пари минаха на харчу ми” (3); „за илеку харч [...]” (9); „за луѡв дету вардисах ѡ харчу” (24); „харч у дума кату бах на Сакче” (19); 1840 rok: „приемам ѡ паструка си Никола за кашата за харчу (14); „исплашам на паструка си за фиете харчу и хаку” (14). Drugi wyraz w ostatnim przykładzie *хак* 'zapłata' (dziś ludowe *хак* 'ts.' < tur. *hak* też 'ts.' jest zapisany także w roku 1841: „и за фиете харч и хак” (17). Synonimem *харч* jest inny turcyzm *масраф* (dziś potoczne *масраф* 'ts.' < tur. *masraf*, BER 3, 680), np. z 1839 roku: „за уфиете масраф и за агнигата [...]” (9); „за даските плашам масраф ѡ мои пари” (13). Dziś nieużywanym, a normalnym w *Księżce* jest termin *теслим* 'oddanie, zwrot pieniędzy' (u Gerowa jako „народно” *теслим*) < tur. *teslim* też 'oddanie, zwrot', w *Księżce* np. z 1838 roku: „теслим за фаида” (8); 1839 rok: „на Марина теслим струвам” (8); 1839 rok: „сторил сам теслим на Марина [...] теслим струвам на Марина ѡ тези пари” (24); 1840 rok: „теслим на Марина” (24); 1838 rok: „давам теслим' на бабалаку [...]” (4). Znaczenie wyrazu dobrze ilustruje notka z 1838 roku: [...] „давам на баче Мица пепелнелиета [...] на заем грош : 100 : теслим : 100” (20).

Terminem tureckim, którego nie znają ani dzisiejsze słowniki języka literackiego, ani Gerow, jest *дефа* 'raz', np. z roku 1846: „има маика у мене пари дадени [...] дефа дава ми : 11 : дефа дава на Тона : 4 :” (22); 1845 rok: „4 : тистимеле дефа пу : 4 [...]” (23) < tur. *defa* 'raz'.

Adverbium *башка* 'oddzielnie, odrębnie' (dziś *баика* 'ts.' < tur. *başka* też 'ts.') używane jest przy redagowaniu zapisów: 1838 rok: „у Сакче дету пуложихми капиталу ѡ този башка : 8032 : грош кие сми пуложили [...]” (10); 1839 rok: „знаену да е зашо има да земам ас Тиху ѡ дюген [...] ѡ уртаета мои пари ѡ капиталу башка : 1300 [...]” (10).

Inne adv. zapożyczone z tur. występujące w bułg. dialekcie Ruse w XIX wieku zapisane jest w 1839 roku: „иното батпаци беши мерену кату дадух на Иванче

[...] ракиета : 227 : вки излези пудире [...] можи позеаде да изле(зи) и другуту помалку ѿ негу карарџе ду : 20 : или : 30 вки [...]” (18). Forma *no-zeadе* jest adv. użytym w *comparativie* w znaczeniu ‘więcej’ i kontynuuje tur. adv. *ziyade* ‘dużo, wiele’, dziś znane w dial. bułg., np. *зиyаде, заде, заи́де* ‘więcej niż trzeba’ (BER 1, 643), a więc komparatywne użycie w *Książce* wskazuje, że stopień równy musiał znaczyć, jak w tur., ‘dużo, wiele’. Drugie adv. *караџе* kontynuuje tur. *kararca* ‘w wystarczającym stopniu, ni mniej ni więcej, w sam raz’ (postać *караџе* z końcowym *-e*, wobec tur. *-a*, jest wynikiem regularnego w dialekcie Ruse przegłosu po spółgłosce miękkiej: ‘a > ‘e’). Ten wyraz nie jest notowany przez BER, który wykorzystuje materiały do *Słownika gwar bułgarskich*.

W dłuższej notatce z 1839 roku (s. 12), dotyczącej sporządzonej umowy *сас красника Костандина*, w końcowym fragmencie Ticho napisał: „ша имами приделение Кусталин ша зема ина пара и Тиху ина пара шуту Госпут’ пудар и или кар или зарар’ и таи направихми два записе [...]”. Są tutaj dwa turcyzmy, których obecność w tekście dotyczącym spraw handlowych jest zrozumiała: кар (= кяр) ‘zysk, dochód’ (< tur. *kâr* ‘ts’.), i зарар ‘szkoda, strata’ (< tur. *zarar* ‘ts’.); obydwaj wyrazy używane są dziś w języku potocznym (BER 1, 607; 3, 259).

W dzisiejszym języku bułgarskim potocznym i w dialekcie *кѹсѹр* to ‘brak, wada, niedostatek’, ‘pozostałość, reszta’. To drugie znaczenie poświadczone jest w *Książce* w notatce z roku 1841: „маие : 8 : пулучих ѿ пастука си грош : 200 : [...] декемврие : 8 : на паструка си Никола устава да давам кусур : 200” (17) „на Ивана кюрчиета кумшиета [...] ѿ предишние исап дету устава кусур” (39).

Dzisiejsze przestarzałe *гюмрѹк* ‘cło’ (wędowna pożyczka, ale w bułg. bezpośrednio z tur. *gümrük*¹⁴ ‘komora celna’, ‘opłata celna’, BER 1, 308) w *Książce* poświadczone z roku 1838: „за гюмрѹку на таша си” (4), co nie daje możliwości określenia, o jaką opłatę chodziło. Także kontynuujące tur. *vergi* ‘podatek’ (dziś *вергия* ‘rodzaj podatku w imperium otomańskim’, BER 1, 135) w *Książce* nie jest możliwe do precyzyjnego określenia znaczenia, np. z roku 1839: „на димитруфѹката вергие прифанахми [...]” (3); „за вергиета на Пене Стуениковлу [...]” (4); „приемам за вергиета парите [...]” (5).

Inny termin dotyczący określeń związanych z operacjami finansowymi zapisany jest w roku 1840: „вересии на мои исап” (32) ‘kredyty na mój rachunek’ i „вересии джогенки за даски” (3), dziś potoczne *вересия* ‘kredyt’ (< tur. *veresi*, *veresiye* ‘dawanie towaru na kredyt’ (o wyrazie Mladenov BTR 281).

Wobec tak silnego wpływu języka tureckiego na bułgarski język mieszkańców Ruse oczywiste jest, że i bardziej specjalistyczne terminy pochodzą z tureckiego, np. z roku 1841: „118 : драми сребру икилик аар” (31) < tur. *ikilik* ‘moneta dwupiastrowa’, *ауар* ‘próbna metali szlachetnych’ (bułg. przestarz. i dial. *икилик* ‘moneta o wartości dwu groszy’, ‘miara równa dwu okom’ (Mladenov BTR 963). O cennych przedmiotach mówi notatka z roku 1841: „белн струвам’ шу правихми зарфувите

¹⁴ O wyrazie tureckim w bułg. zob. też S. Stachowski, *Studia nad chronologią turcyzmów w języku bułgarskim*, Kraków 1971, s. 41.

сребру урташкы” (31) < tur. *zarf* (dziś w różnych znaczeniach, np. ‘futerak’, ‘podstawka pod szklankę’, bułg. dial. i przestarz. *зарф* też ‘srebrne naczynie lub z innego materiału, służące do umieszczania w nim filiżanek z kawą’ (BER 1, 609).

Wyjątkowo wystąpił termin z języka związany z sądownictwem w notce z roku 1841: „на кадишницата за ресим” (29), dziś dial. i przestarz. *кадишница* ‘sąd’ (BER 2, 131), dial. *ресим* ‘opłata sądowa’ (Gerov 5, 78) < tur. *resim* też ‘podatek’.

Wpływ turecki widoczny jest oczywiście we wszystkich dziedzinach codziennego życia, a więc między innymi w terminologii budowlanej (bogato poświadczonej w *Książce*) i w nazwach ubiorów. W roku 1848 właściciel *Książki* zanotował wydatki związane z udziałem w weselu. Oto niektóre notatki: „за даро дету давами 7 : чумбере езми хубави [...]” 12 : „чумбере езми ꞥ подолните [...]” 1 : „лакат’ маланпол’ [...]” 1 : „лакат’ каликот [...] чумбере езми дефа [...] ибришим [...]” 1 : „пиндара [...] тистимеле дефа [...]” (23). Tak więc jest tutaj tur. *çember* ‘obręcz’, ‘długie okrycie głowy kobiecej’¹⁵ tu w formie *чумбере* (por. dial. np. u Gerowa 5, 540 i 561: *чембер, чумбер*¹⁶), w *Książce* w drugim znaczeniu, na co wskazuje wyraz *езми* (< tur. *yazma* ‘cienka tkanina malowana w kwiaty’, ‘chustka z takiej tkaniny’ (z właściwą fonetyce dial. Ruse zmianą *ja > e*), wyraz *дефа* ‘raz’ (< tur. *defa* ‘raz’, por. wyżej), *маданпол* ‘cienkie białe płótno’ < tur. *madampol*, *каликот* ‘ts.’ (< tur. *kalikot*, dziś bułg. przestarz. *каликот*, wędrowna pożyczka z francuskiego poprzez turecki, BER 2, 167), *ибришим* ‘jedwab’ < tur. *ibrişim* ‘ts.’ (dziś bułg. *ибришим* ‘jedwabne nici do szycia’, BER 2, 2), *тистимеле* ‘chustki na głowę’ < tur. (staroosmańskie *testemel* ‘chustka’¹⁷).

Spośród wymienionych darów weselnych jedynie *пундара* ‘złota moneta noszona w naszyjniku’ (dziś ludowe *пендара* fem. i *пэндар* masc.) to pożyczka nowogrecka *πεντάρα* (o wyrazie BER 5, 146–147)¹⁸.

Omówiona została część *Książki* zawierająca terminologię związaną z handlem. Dalsza część przedstawia terminologię budowlaną w związku z remontem czy też przebudową zakupionego domu, co Ticho Obretenow również skrupulatnie notuje. Omówienie tej terminologii, nasyconej słownictwem tureckim, przedstawimy w innym miejscu.

¹⁵ O nazwach nakryć głowy kobiecej pisze szczegółowo w cennym studium etnolingwistycznym З. Барболова, *Имената за зибрадка в българския език : етимингвистичен анализ*, София 2006.

¹⁶ Co do oboczności *чембер : чумбер* zob. M. Mollova, *Étude phonétique sur les turcismes en bulgare*, „Балканско езиковъзнание” 1967, XII, s. 131.

¹⁷ S. Stachowski, *Studia...*, op. cit., s. 89–90. W tur. też postać *destimal*, o tym З. Барболова, *Имената...*, passim (indeks s. 147).

¹⁸ Zob. też X. Дзидзилис, *Фонетични проблеми или етимологизуване на гръцките елементи в българския език*, София 1990, s. 32 (o postaci *пэндар* wraz z licznymi paracjami).

Objaśnienia skrótów

- adv. – adverbium
BER – *Български етимологичен речник*, София 1971 i nast.
bułg. – bułgarski
dial. – dialektalny
fem. – femininum
Gerov – Н. Геров, *Речник на българския език*, Пловдив 1895–1908.
masc. – masculinum
Mladenov BTR – С. Младенов, *Български тълковен речник с оглед към народните говори*, Т. I, София 1951.
por. – porównaj
przestarz. – przestarzały
ts. – to samo
tur. – turecki

From Among Turkish Borrowings in the Language of the Ruse Town in the Early Half of the 19th Century

Abstract

Lexical borrowings from the Turkish language are the most numerous in Bulgarian dialects, both in common parlance and in cant. The paper concerns Turkish borrowings in the dialect of the Ruse town in the early part of the 19th century. The basis of the analysis is a manuscript of Ticho Obretenov's private trade notebook. Ticho Obretenov was one of well known personages of the Ruse town in those days. The text that is a collection of private notes shows a perfect image of contemporary colloquial language because Ticho Obretenov wrote in the way he spoke. The author's description refers to the part of the notebook that includes ample trade terminology (Obretenov was both a tailor and a tradesman). It is also important that the notebook shows briefly and precisely (with giving the exact dates) fragments of everyday life of one of well known Bulgarian families.